

Een Kuyperkaartje van Soest uit 1888

Ze waren toonaangevend toen ze verschenen: de gemeentekaarten van Jacob Kuyper. Als cartograaf ontwierp hij plattegronden van alle in 1871 bekende gemeenten in Nederland, zo ook van de gemeente Soest. In dit artikel beschrijft Kees Floor de totstandkoming van het kaartje.

Door Kees Floor

In 1871 verscheen bij uitgever Hugo Suringar (1834-1911) te Leeuwarden de *Gemeente-atlas van Nederland*. De atlas bevatte kaartjes van alle toenmalige Nederlandse gemeenten, dus ook van Soest. De plattegronden waren ontworpen door cartograaf Jacob Kuyper (1821-1908), een van de oprichters en later erelid van het Koninklijk Nederlands Aardrijkskundig Genootschap. De kaartjes van destijds genieten nog steeds grote bekendheid en losse kaartjes van afzonderlijke gemeenten zijn op diverse plaatsen op het internet te vinden. Ze zijn veelal afkomstig uit een van de elf provincie-atlassen, die gezamenlijk de *Gemeente-atlas van Nederland* vormden.

Oorspronkelijke kaartjes

Kuyper baseerde zich bij het ontwerpen van de kaartjes voor de gemeente-atlas op reeds bestaande kaarten, zoals de topografische kaart en de provinciekaarten. Hij maakte daarvan naar eigen zeggen een verbeterde kopie, waarbij hij de opmerkingen van burgemeesters, die een concept-kaartje toegezonden hadden gekregen, zoveel mogelijk benutte.

De kaartjes uit de gemeenteatlas van 1871 zijn veelal voorzien van een jaartal uit de periode 1865-1869. Het klassieke kaartje van Soest (niet afgebeeld) is echter ongedateerd; vermoedelijk is het uit 1870.

Kuyper hechtte veel belang aan een juiste weergave van de gemeentegrenzen. De meeste kaartjes uit de oorspronkelijke uitgave van de gemeenteatlas bieden daarbuiten vrijwel geen details; daarmee krijgen we ook een duidelijker beeld van wat tot het grondgebied van een gemeente hoort en wat ressorteert onder buurgemeenten.

De kaartschaal van de plattegronden varieert. De gemeenten zijn namelijk niet even groot en alle kaartjes moesten binnen het kader passen dat standaard werd gehanteerd. Soest werd getekend op een schaal van 1:75.000, evenals bijvoorbeeld Zeist. Amersfoort, Hoogland en Baarn werden weergegeven op een schaal 1:50.000.

Om bij het gebruik van een variabele schaal toch een indruk te kunnen krijgen van de grootte en het belang van de gemeenten, werden steeds de oppervlakte en het aantal inwoners vermeld. Kuyper beschikte over een lijst van alle Nederlandse gemeenten met bijbehorende oppervlakte in bunder volgens gegevens van het Kadaster. Ook gaf hij aan welke lengte op het kaartje overeenkwam met welke afstand in het terrein in uren gaans of in Nederlandse mijlen. Inwoneraantallen waren gebaseerd op informatie van burgemeesters of op de resultaten van de volkstelling van 1859, waarbij in het laatste geval de getallen doorgaans naar boven werden afgerond of bijgesteld. Bij Soest ging het om een oppervlak van 4683 bunder, bewoond door 3125 inwoners.

Herziene kaartjes

In de jaren zeventig en begin jaren tachtig van de negentiende eeuw gaf Suringar van verscheidene gemeenten nieuwe, herziene en geactualiseerde kaartjes uit. Zo kregen de plattegronden van buurgemeenten Amersfoort en Zeist in 1875 een nieuwe editie. Soest moest het aanvankelijk nog doen met het oorspronkelijke kaartje. Rond 1885 werd echter besloten tot een nieuwe editie van de gemeente-atlas. Hoewel veel gemeenten daarin nog waren opgenomen met kaartjes uit de jaren zestig, kwamen er voor ongeveer 70 gemeenten nieuwe ontwerpen. Dit keer kwam Soest wél aan bod (zie afbeelding pagina 34), evenals buurgemeente Baarn.

Om tot een nieuwe versie te komen, vroegen Kuyper en Suringar met een standaardvragenlijst nog informatie op bij de gemeente. Ze wilden onder andere graag weten of de gemeentegrenzen nog klopten, of de verharde wegen en bijbehorende tollens goed waren weergegeven, of er een tramlijn door de gemeente liep en of de haltes en stations op de juiste plaats waren ingetekend. Ook in belangrijke openbare gebouwen, zoals het gemeentehuis, kerken en scholen waren ze geïnteresseerd. Verder wilden ze graag weten waar zich aanzienlijke fabrieken, landhuizen, molens en bekende logementen of uitspanningsplaatsen bevonden. Als nieuwe buurtschappen waren ontstaan

Getekend door J. Kuypcr.

4633 Hectaren 3900 Inwoners 1888 Uitgave van Hugo Suringar te Leeuwarden.

Herziene versie van het kaartje van de gemeente Soest uit de Gemeente-atlas van Nederland. Datering: 1888. Bron: Collectie W. Jansen.

of alleenstaande woningen te vinden waren, die als herkenningspunt dienst konden doen, dan moest dat ook worden doorgegeven. Tenslotte werd de gemeente gevraagd de getallen onderaan het kaartje met oppervlakte en inwonertal te controleren en actueel te maken. De informatie moest bij voorkeur ook met gekleurde inkt op een exemplaar van de vorige versie van het kaartje worden aangegeven.

Soest 1888

Ten opzichte van het oorspronkelijke kaartje uit 1870 zijn op het nieuwe kaartje van Soest verscheidene veranderingen te bespeuren. De schaal is gewijzigd in 1: 65.000; de bunder en de Nederlandse mijl hebben plaats gemaakt voor de modernere eenheden hectare en kilometer, net als op andere Kuypers-kaartjes van na 1871. Er zijn ook wat meer details buiten de gemeentegrenzen opgenomen, waaronder de Grebbelinie en het fort (werk aan de Glashut) in Hoogland, de Naald van Waterloo in Soestdijk, Beukbergen in Zeist en Puntenburg en Klein Kolfschoten in Amersfoort. Nieuw is ook de in 1874 geopende spoorlijn van Amsterdam naar Amersfoort. Het aantal verharde wegen is iets toegenomen, maar het aantal aangeduide tollens bleef gelijk.

Het Sint Josephgesticht uit 1868 had eigenlijk al in het oorspronkelijke kaartje opgenomen kunnen zijn, maar ontbrak daar; in de nieuwe versie is het gebouw uiteindelijk wel terecht gekomen. Andere nieuwe aanduidingen zijn boerderij Willemsoord bij Soestdijk, het Huis ten Halve in Soesterberg, een raadhuis in Soest en enkele scholen. Ook nieuw is het in 1883 in gebruik genomen waterreservoir van de Utrechtsche Waterleidingmaatschappij op het hoogste punt van de Stompert en het bijbehorend pompstation in de buurt van het treinstation (Soestduinen).

De vermeldingen Hofslot, De Oude Tempel en Bleijenburg zijn vervallen. Hofslot brandde af in 1877 en werd niet herbouwd. Ook De Oude Tempel werd door brand verwoest en wel in 1867; in 1919, ver na de uitgave van het hier getoonde kaartje, werd hier een nieuw landhuis neergezet. Waarom Bleijenburg werd weggelaten, is onduidelijk.

Bronnen

- Archief van G.T.N. Suringar en Hugo Suringar, AllardPierson/UvA.